

Doc. dr. Sead Šemsović
Univerzitet u Sarajevu / University of Sarajevo
Filozofski fakultet / Faculty of Philosophy

UDK 82.09 Bašeskija M.M.

BAŠESKIJINE FOLKLORISTIČKE ZABILJEŠKE
Predskazanja i snovi

BAŠESKIJA'S FOLKLORISTIC NOTES
Predications and Dreams

Sažetak

U Bašeskijinom interesovanju posebno mjesto zauzimaju predskazanja budućih događaja i snovi, pri čemu razlikujemo općenito snove, zatim one snove proistekle iz istihare koju je ljetopisac obavljao za sebe ili za nekoga drugog, te one vezane za istiharu koju je u njegovo ime neko obavljao. Ovakve bilješke oslikavaju posebnosti vjerovanja muslimana u Sarajevu druge polovine 18. vijeka

Ključne riječi: folkloristika, običaji, snovi, istihara, dova

Summary

Predictions of future events and dreams, where we distinguish general dreams, dreams as a result of Istikhaarah prayer done by the chronicler either for himself or for someone else, and those related to Istikhaarah prayers performed on behalf of Bašeskija occupy a special place in Bašeskija's field of interests. These notes reflect the specificities of Muslim beliefs in Sarajevo in the second half of the 18th century.

Keywords: folklore, customs, dreams, Istikhaarah, prayer

Veliki dio Bašeskijinih bilježaka vezan je za predskazanja. Među njima posebnu pažnju privlače one u kojima se spominje *melhema* – „knjiga za proricanje događaja“ (Mujezinović 1987: 465).¹ Dio ovih zabilješki kazuje kako je zaključak pročitan iz melheme, dok se u drugima samo navodi kako

¹ Pored bilježaka o predskazanjima događaja, govor o melhemi se pojavljuje u slučaju smrti Ludog Muje: „Ludi Mujo, nosio je devrek-turban, bio je bradat i omalešan. Djeca bi mu govorila 'Daj nam za jednu akću brade'. Uvijek bi nosio i čitao nekakve knjige slične 'Melhemi' i, iako lud, mnogo štošta je napamet naučio, imao je plaću iz 97. džemata, nije obavljao namaz, bio je prljav, za pojasom bi nosio veliki divit kao kakav nushadžija. Volio je halvu. Bio je ćelav (134).

je „poznato“ da je određeni događaj predznak nečega. Najveći broj predskazanja vezan je za kugu, a dobar dio njih donesen je upravo prema tumačenju *Melheme*:

– Prvi dan muharema nove 1191. godine dogodio se u ponedjeljak, a po pravilima moje knjige „Melheme“ kada se prvi dan nove godine dogodio u ponedjeljak, onda to ukazuje na kugu, a Allah najbolje zna! (157)

Spomenutog dana bilo je grmljavine i leda. Pogledao sam u Melhemu koja mi ukaza na kugu. (166)

– Spomenute godine (1193) krajem mjeseca kanuni-sani ili koncem *siječnja* u dvije-tri noći vidjelo se kako je nebo pocrvenjelo od strane Grdonja. I ja sam siromah to vidio u šest sahata noću² vraćajući se sa halve od mule Hasana Vilajetovića. U Melhemi su jasni propisi uvijek, pa evo i sada se kaže da nema sigurnosti u Istanbulu, a na rubu Melheme sluti na kugu i ratove. Allah najbolje zna! (175)

U ovim su bilješkama tri različita događaja, ponedjeljak kao prvi dan nove hidžretske godine, grmljavina i led u isto vrijeme, te crvenilo na nebu usred noći, propitivana na temelju knjige o predznacima (melhema) i ustanovljeno je da svi oni najavljuju kugu, pri čemu se sam ljetopisac u dva navrata ipak ograđuje dodavši „Allah najbolje zna“. Ovakvi komentari svjedoče o nasušnoj čovjekovoj potrebi da uđe u saznanje o budućim događajima. Islamska praksa nema eksplicitnu zabranu razotkrivanja budućnosti, ali operira stalnim usmjeravanjem da je važnija sadašnjost, s jedne strane, te da se ne smije posezati za gatanjem. Stoga je postojanje *Melheme* rješenje koje ne izlazi iz okvira dozvoljenog, jer nije vrsta gatanja, a nalazi se na samoj ivici datog okvira, jer knjigu smije upotrebljavati samo upućeni u pravila njezina korištenja. U svakom od ovih primjera oslikana je ljetopiščeva znatiželja za saznanjem o značenju nekog neuobičajenog događaja.

Znatno veći broj bilježaka o kugi ne spominje *Melhemu*, već donosi zaključke kao općepoznatu činjenicu:

² „Vrijeme se u to doba mjerilo *a la turca* tako da je prvi večernji namaz, akšam bio u 12 sati, a drugi večernji namaz, jacija u 2 sata“ (Filan 2014: 213). Budući da se radi o zimskom vremenu kada je akšam oko 16 sati, po sadašnjem računanju vremena, saznajemo da se Bašeskija vraćao kući negdje oko 22 sata.

– Jednog dana, nakon što je mujezin Kantar proučio ezan na munari Begove džamije, počelo je jedno šareno pseto zavijati dosta visokim glasom. Zato svijet počeo govoriti da je to predznak kuge. (138)

Čizmedžijska povorka bijaše vrlo velika i mnogobrojna, što sluti na kugu, jer *naroda* bijaše veoma mnogo, djece bezbroj, a i majstora bijaše mnogo. (154)

– Jednog dana su prilikom učenja ezana počeli zavijati i jaukati psi, što se protumači kao predznak kuge. (168)

Ovolika raspuštenost predznak je kuge, a Allah najbolje zna. (189)

– U ovoj godini (1194) pade dobar i velik snijeg. Djeca se po čaršiji grudahu i vrijeđahu Židove i kršćane, tako da dosad ovakve neodgojenosti nisam vidio. I ovaj je slučaj, Bog zna, predznak kuge, jer raja proklinje, a u tome ima i neka Božja mudrost. (190)

Množenje svijeta ili, kako se to bosanski kaže, *naroda* predznak je kuge. (194)

– Sada ću spomenuti kadije i njihove kandidate (kadileri ve mulazimlerini), koji se u ovom vremenu nalaze u našem šehar-Sarajevu. Ranije ih ovoliko nije bilo, a doduše nije bilo ni ovolike pohlepnosti. I ovo je predznak kuge. (200)

1. muharema 1215. godine desio se u ponedjeljak, a prema najsigurnijim računima, kada se nova godina dogodi u ponedjeljak, znači pojavu kuge. (350)³

Neki se znakovi najave kuge ponavljaju, ponedjeljak kao prvi dan hidžretske nove godine, dok se ostali pojavljuju prvi put: zavijanje psa tokom učenja ezana, velika povorka kušanme, pretjerivanje u pripremanju hrane, nezadovoljstvo potčinjenih i njihovo proklinjanje vlasti, množenje svijeta, pohlepa. Za tumačenje ovih događaja Bašeskija ne koristi *Melhemu*, već značenja najavljenih događaja tumači na temelju narodnog vjerovanja, odnosno životnog iskustva i vlastitog uvjerenja, ili kako kaže u prvom primjeru: „svijet počeo govoriti da je to predznak kuge“. U svakom se od ovih primjera jasno osjeti strah pred događajima koji tek trebaju uslijediti, osobito kada se radi o kugi, koja je u dva navrata poharala grad i svaki put usmrtila

³ Ponedjeljak kao prvi dan muharema Bašeskija navodi i za 1212. godinu, ali ne spominje kugu: „1. muharema 1212 (26 VI 1797) godine dogodio se u ponedjeljak.“ (335)

po trećinu stanovništva.⁴ U ovakvim se nastojanjima prepoznaje čovjekov prirodni strah, strah od bolesti i smrti.

Melhemu kao tumač ili kapiju u tajna znanja o budućnosti Bašeskija spominje u još dva navrata:

– Ponovo u *veljači* (velečede), odnosno u šubatu, vidjela se crven dvije-tri noći. U *Melhemi* piše da će otići; to jest umrijeti neki veliki vladar, a Allah sve najbolje zna. (175)

– U posljednjoj trećini jedne julske noći jako je pocrvenjelo nebo, a to u *Melhemi* pririče rat s Francima. (192)

Prvi nam primjer otkriva da je važno i vrijeme u kome se dešava neki događaj. Tako je u jednom od ranijih primjera noćna crven na nebu označavala kugu, a sada najavljuje smrt vladara, iako su oba tumačenja donesena prema *Melhemi*. Očigledno je da presudnu ulogu u tumačenju posljednjeg događaja ima sâmo vrijeme dešavanja: mjesec veljače. Upravo nam to dokazuje i naredna bilješka o crvenilu neba u mjesecu julu, što sada, opet na temelju *Melheme*, biva protumačeno kao početak rata s Francima.

Sam Bašeskija ne uspoređuje ove znakove, niti nam nagovještava sistem po kome je *Melhema* organizirana, ali jednim ovakvim uspoređivanjem saznajemo da jedan isti događaj u zavisnosti kada se desio, može imati različita značenja. Zapravo, svako odudaranje od uobičajenog privlači pažnju, što se tumači kao određeni Božiji znak, koji čovjek mora tumačiti. Klasificiranje jednoga znaka kroz sistem vremena u kome se pojavljuje nastaje na temelju nekog nadnaravnog iskustva kome sam čitalac *Melheme* ne pristupa, a niti sumnja u njega, već samo koristi njegove zaključke, kako bi se što uspješnije pripremio za ono što tek treba uslijediti.

U svakoj od ovih bilježaka prisutno je potpuno Bašeskijino povjerenje u autora *Melheme* i u njegovu procjenu šta određeni znak u datom vremenu označava, odnosno kako se sam Božiji znak u toj prilici treba tumačiti.

U nekoliko slučajeva predznaci nagovješčuju nešto drugo od kuge, a tumačenje se izvodi da je značenje „poznata stvar“:

⁴ O ovome detaljnije u poglavljima knjige *Sarajevo u Bašeskijino doba: Kuga u Sarajevu 1762–1763, Kuga u Sarajevu 1782. i Kuga u Sarajevu 1793.* (Filan, 2014: 244–254).

Iskusio sam da se u ovakvim slučajevima, prema Božijoj providnosti, događaju izvjesne stvari. Tako se, naprimjer, dogodio zemljotres kada su zadavljeni braća Morići, pa, evo, i ovog puta kada su ovu dvojicu staraca stavili u zatvor. Konačno, poznata je stvar da uzvišeni i istiniti Allah ne trpi nasilja i s njim nije zadovoljan, makar to bilo i u svrhu svjetskog poretka. (116)

– Dvadeset dana prije spomenute poplave pocrvenjelo je nebo, što opet predskazuje žestoku zimu, a doduše bilo je na dva dana prije zemherija, ili 20 tešrini sani hladno, i to u jačoj mjeri. Međutim, kada je nastupio Erbein, vrijeme se poboljšalo. (284)

– 1. safera 1208 (8. IX 1793) godine dogodilo se pomračenje sunca, što je predznak kiša, kao i to da će u vilajetu vladati nesigurnost; biće mnogo razbojnika i hajduka. I stvarno se tako i dogodilo. (311)

Posebno se čini zanimljivom prva bilješka o zemljotresu u kojoj Bašeskija donosi sliku uzročno-posljedičnog odnosa u kome nepravda, „makar to bilo i u svrhu svjetskog poretka“, ne može proizvesti ništa dobro, jer „Allah ne trpi nasilja“. Sasvim je jasan Bašeskijin odnos prema samom pogubljenju sarajevskih janjičarskih prvaka, braće Morića – Morića Ibri i Morića Paše.⁵

Druga bilješka sadrži cijeli niz vremenskih odrednica: dva dana prije zemherija (najhladniji zimski period, od 6. do 30. januara), 20 tešrini sani (novembar) i Erbein (prvi period zime, koji traje četrdeset dana (od 22. XII do 31. I). (Mujezinović 1987:469, 468 i 462) U ovoj bilješci Bašeskija odgonetava, na temelju iskustva, da pocrvenjelo nebo „predskazuje žestoku zimu“. Isti se događaj pojavljuje i u dvjema ranijim bilješkama kada Bašeskija crvenilo na nebu tumači na temelju *Melheme*, kao smrt vladara, u prvoj, i kao rat s Francima, u drugoj bilješci. Ovdje se očigledno radi o sasvim drugačijem načinu tumačenju predskazivanja, jer niti se spominje *Melhema* niti se ponavlja neko od prethodnih tumačenja.

Treća bilješka pored događaja-znaka i tumačenja-označenog sadrži i ljetopiščevo svjedočenje da „stvarno se tako i dogodilo“. Na razini znaka nalazi se sâmo pomračenje sunca što je protumačeno kao „predznak kiša, kao i to da će u vilajetu vladati nesigurnost; biće mnogo razbojnika i hajduka“.

⁵ Sam Bašeskija sasvim u negativnom svjetlu predstavlja „Morića bunu“ u bilješkama za 1757. godinu (35). O „Morića buni“, a posebno o braći Morić do danas postoji čitav niz kraćih i dužih studija. Među njima se posebno ističu radovi Kreševljakovića, Maglajlića i Buturovićeve.

Kao i u prethodnim slučajevima, tumačenje se znaka donosi kao neupitnost, a na temelju narodnog znanja o predznacima.

Sasvim zaseban dio folklorističkog materijala o gledanju u onostrano čine bilješke o gatarima (faldžija).

Mustafa-čelebija, faldžija. (47)

Jug, faldžija. (53)

Salih Smailagić (Smailagaogli) saka, alemdar, slabunjav čovječuljak. Znao je svirati. Pjevao je narodne pjesme. Bio je siromašan i pred smrt je postao nushadžija i faldžija, a zatim umro od sušice, iz 50. džemata. (322-323)

Avdija Elčić (Elciogli), uzet, bio je faldžija. Mnogo je šetao s porodicom. Stanovao je u kući kod mehkeme. (332)

Crnobradi Avdija Altuka (Altio-kaogli), bajraktar. Otišao je na Krajinu da Židovima pokupi veresiju i kad je pokupio novac, neko ga je ubio, rasporivši mu utrobu. Da bi se saznalo ko je ubica, obraćali su se i faldžiji. (335)

U četiri bilješke Bašeskija donosi samo informaciju o umrlima koji su se bavili gatanjem, dok posljednja donosi cijelu priču i bajraktaru kome je utroba rasporena i traženju vijesti o ubici čak i kod gataru. Dok prethodne govore o pojedincima koji su se bavili ovim poslom, peta bilješka predstavlja situacije radi kojih se posjećivao faldžija. Budući da se ovim poslom bavilo više ljudi, ukazuje da je u Sarajevu tog vremena bilo i zainteresirane klijentele. Činjenica da Bašeskija sve do ove bilješke ne govori o klijentima gataru, ukazuje na njegovo nezanimanje za takvim informacijama, ili ih je u najmanju ruku smatrao nevažnima.

Nesretne okolnosti bajraktarovog umorstva ponukale su tradicionalnog stanovnika Sarajeva da posegne i za ovakvim oblikom saznanja. Ljetopisac nam ne donosi nikakvu informaciju o postupku gatanja, odnosno o sredstvima koja su korištena tokom ovoga posla. Iako tek na razini imenovanja zanimanja i u tek jednom slučaju opisivanja situacije u kojoj je neko posegnuo za gatanjem, ove su zabilješke od velike važnosti za razumijevanje nematerijalne kulture Bošnjaka i njezine potcjeline koja se ogleda u narodnim vjerovanjima i sujevjerjima.

Islamska tradicija punu pažnju posvećuje snovima, temeljeći se ponajviše na hadisu da je istiniti san „četrdeset i šesti dio poslanstva“. Razlog zašto baš takav neobičajan broj prepoznamo u činjenici da je Poslanik sanjao

istinite snove šest mjeseci prije početka objavljivanja Kur'ana, koje je trajalo dvadeset i tri godine. Onih šest mjeseci istinitih snova su četrdeset i šesti dio vremena potrebnog za kompletiranje kur'anske objave.

Bašeskijin odnos prema snovima sasvim je u skladu s islamskom tradicijom u okviru bošnjačke kulture.⁶ Stoga se san u *Ljetopisu* pojavljuje kao slika

⁶ Antun Hangi u djelu *Život i običaji Muslimana u Bosni i Hercegovini* o prisustvu snova u bošnjačkoj kulturi veli:

„Muslimani vjeruju, da se mrtvi može čovjeku u snu prikazati, da mu što javi ili da ga umoli, da se za njega Bogu moli. Isto tako može mrtvi javiti, što Bog od čovjeka traži, a može mu dokazati i kakovu sreću ili nesreću, koja ga čeka. Ljudima se mogu ukazati i samo dobri dusi, koje narod zove „dobri“. Dobri dusi jesu oni ljudi, koji su u Džennetu, koji su dakle u milosti Božijoj preminuli. Da se „dobri“ mogu čovjeku u snu javiti, dokazuje nam i narodna pjesma:

Paša jesti nijet učinio,
Da on klanja namaz istiharu,
Pa da išće od dragog Allaha,
Da usnije, što je sevep tomu,
Što s' njegova obara džamija.
Kad je paša klanjo istiharu,
Pa on lego na svoju srdžadu,
Čim je lego, tim je odmah zaspo.
Al' na vrata „dobri“ ulazio,
Derviš pašu imenom je vikno.

Imao sam u Banjaluci vrlo dobrog prijatelja, jednog mladog bega, koji je nikao iz dosta poznate i ugledne begovske porodice. On mi je ovo pripovijedao: „Imao sam tetku udovicu. Ona je poslije smrti svoga muža stala graditi kuću, ali je nije mogla dovršiti, jer joj je ponestalo para. Jedne noći javi joj se u snu 'dobri' i reče joj, neka kopa pod lijevim direkom, stupom, stare kuće, pa će naći para. Ona u prvi mah nije tomu vjerovala, a žao joj je bilo staru kuću rušiti. Kada je to isto druge i treće noći usnila, stane kopati, gdje joj je „dobri“ rekao i nagje pun čup dukata i odonda naše blagostanje“.

Ali ne samo, da se dobri mogu Božjim emerom, dopuštenjem, čovjeku u snu ukazati, nego čovjek može i sam usniti, što ga čeka, samo treba znati, što koji san znači.

Kći veli materi:

„O Boga mi, mila moja majko,
„Noćas sam ti čudan san usnila,
U snu sam se majko začudila.“

Njezina majka vjeruje u sne, pa joj veli:

„Kćeri moja, to dobru ne sluti,
Mogla bi mi mlada ti umrti“.

stvarnog stanja stvari ili kao najava, odnosno predskazanje budućih događaja.

Nekoliko Bašeskijinih bilješki su općenitoga tipa: o istinitim snovima i o ženskim snovima:

Ja mislim da je i svaku noć moguće doživjeti istinit san i tako dokučiti nešto od tajni iz nama neviđenog svijeta. Ali za to treba onaj ko to želi da se potruži i u pola noći da se sa aškom digne iz jataka, zatim da uzme abdest i potom da klanja, da slavi i veliča Stvoritelja, a uz to, ako to može, da zaplače i u sebi probudi strahopoštovanje prema Bogu. Zato ko sa ljubavi to učini vidjeće istinit san pa ne znam ko taj bio. Ali na opisani način to učiniti nije jednostavno, jer naše strasti i šejtan ne ostavljaju nas, pa se sa lijenošću i nemarnošću to ne događa. Potrebni su poniznost, plač i ašk, a od aška (ljubavi) svrha je da Allaha slaviš, a da to niko ne gleda i ne čuje, jer pretpostavimo, naprimjer, onog ko želi da ga drugi vidi kako on slavi Boga, ili, naprimjer, onog ko čini krivokletstvo da bi se domogao nečeg, takav je, na žalost, lud i nikada se neće otrijezniti.

Na spomenuti način ko može postupiti bez sumnje njegovi snovi će se ostvariti, ali u sebi ašk razviti nije jednostavno ni svakom omogućeno, to je Božje davanje, ves-selam. (408)

Snovi žena kreću se uglavnom oko jela, bulgura ili sanjaju nešto kalajli, svijetlo, zvijezde, stvari često vide u izmijenjenom obliku. Od mnogih sam žena slušao kako su sanjale zlatnu pticu. (415)

Ove sasvim lične bilješke ukazuju najprije na Bašeskijin način razumijevanja fenomena istinitoga sna, načina ponašanja i postupka pretpripreme ukoliko čovjek želi sanjati istinite snove. Opis koji donosi na razini je recepture za stalni duhovni trening. U njemu jasno prepoznajemo podcrtavanje prioriteta u postupku duhovnog čišćenja, kao obaveznog samouređivanja, jer „u sebi ašk razviti nije jednostavno ni svakom omogućeno“. Iz same bilješke saznajemo za osnovna islamska načela o vjerovanju u snove kao dijela „tajni iz nama neviđenog svijeta“, za šta su potrebni „poniznost, plač i ašk“.

Ima dosta ljudi, koji do sanja mnogo ne drže, pa vele: „San je klapnja, a Bog je istina“. Zakon ne nalaže muslimanu niti da vjeruje u sne, niti mu to izrično zabranjuje. Da, osobito prosti narod, mnogo do sanja drži, razumije se samo po sebi. (Hangi 1907:230-231)

Kratka bilješka o snovima žena dolazi nakon bilješke o nepodudarnosti muškaraca i žena,⁷ čime je ova opaska kontekstualizirana s prirodnim fenomenom „da zvijezde ukazuje na mnoge razlike među njima“. Time Bašeskija prenosi neka očigledno ustaljena mišljenja, čije korijene prepoznajemo u različitim podoblastima *ilmun-nefsa* – nauke o duši, kakve su različite *Enfusi tabirname*⁸ i *Yildizname*,⁹ kojima je tadašnji čovjek ulazio u oblasti „neviđenog svijeta“.

Neke bilješke sadrže samo opis sna bez navođenja tumačenja:

– Sada ćemo protumačiti nekoliko snova koji su se dogodili u međuvremenu.

Jedan čovjek je usnio one kadi-efendije, Bušatlijine neprijatelje, kako idu za rabinima i nose lešinu jednog Jevrejina.

Drugi čovjek je usnio kako neki berber sjekirom brije bradu nekom kadiji.

Jedna osoba je, opet, u snu vidjela kako je bušatlijin neprijatelj haračlija, muameledžija hadži Bešlija pozvao svijet na gozbu i uveo ih u kuću, ali u kući ni traga od gozbe osim nekakvih mrvica.

Neki je čovjek u snu ugledao vodu i kraj vode bedem od kamena, a na jednom brijegu je vidio sarajevske ovce. On upita čiji je ono bedem i čije su ovce, na što mu je odgovoreno da je bedem Mahmuta Bušatlije, a ovce da su sarajevske. Najednom on ugleda kako crni ovnovi razjagmiše ove ovce.

Ovi snovi se konačno obistinili, a ima još snova, ali da vidimo kako će se sve ovo svršiti. (254)

Iako ljetopisac i započinje i završava ovu dužu bilješku komentarima o tumačenju i obistinjenju, čitaocu nije ponudio niti tumačenje niti jasne slike obistinjenja. Pritom, u samom toku nerazjašnjenih događaja o sudbini Mahmut-paše Bušatlije možemo prepoznati pojedine segmente koji se mogu dovesti u vezu s nekim od navedenih snoviđenja. Zapravo, cijelokupan ljetopisni dio za 1201. godinu (24. X 1786 – 12. X 1787) Bašeskija

⁷ „Žene i muškarci nisu podudarni u svemu, a i samo zvijezde ukazuje na mnoge razlike među njima. Tako, na primjer, i u pogledu samih bolesti, jer ima bolesti koje su svojstvene samo ženi, a od nekih boluju samo muškarci.“ (415)

⁸ „**Tabirnama** – sanovnik, knjiga za tumačenje snova (Škaljić, 1973: 594) *Enfusi-tabirnama* tumači snove prema sedam stepeni duše (emare, levame, mulhime, mutme'ine, radije, merdije i safije). Jednu enfusi-tabirnamnu nalazimo među prijevodima šejha Fejzulaha ef. Hadžibajrića, nastalu prevođenjem knjige: Hafiz Hulusi: *Nizanul nufus*, Istanbul 1305 h.g. / 1887. M.g.

⁹ „**Jilduznama** – knjiga koja upućuje kako se po zvijezdama doznaje sudbina čovjeka (Škaljić, 1973: 371).

posvećuje ovom skadarskom paši i događajima proizašlim iz pljačke njegovih trgovaca u Taslidži (Pljevlja).

Jedan dio bilješki donosi vijest o nečijoj smrti koja je već bila najavljena nekim snom, što predstavlja retroaktivno bavljenje snovima, odnosno, povratak na san tek nakon njegova obistinjenja:

Jedan Haćam (Hakkam) u Tašlihanu, za kojeg rekoše da je umro od kuge, a ja sam ga sanjao dva dana prije njegove smrti. (199)

Bol Avdija (Bol Abdi), stari mujezin Husrev-begove džamije, guste brade; u mladosti je bio muameledžija. Na tri dana prije njegove smrti, ovog mog neprijatelja, usnio sam da se usljed jakog vjetra srušila munara. (237)

– U Travniku je umro kapudži-baša. U snu sam ga vidio kako odlazi na konju u selo, pa se taj san, eto, obistini.

– Umro je i Bol Avdija, mujezin Husrev-begove džamije, koji je imao bijelu bradu poput kakvog starca. U mladosti je bio muameledžija. Sanjao sam kako se ruši munara Begove džamije do šerefeta. Dakle, i ovaj je san istinit. Umrli bijaše moj rođak. (238)

Ovakve se bilješke bave vezom sna i stvarnosti kao neospornom činjenicom, jer se snivač nakon sna strpio i pričekao razjašnjenje u vidu njegova obistinjenja. Ovakvi tradicijski obrasci ukazuju na specifičan odnos prema snu kao „poruci od Boga“, uz koju će svakako doći i određeni događaj, a na snivaču je da bude strpljiv i „obavještenje/upozorenje“ prihvati kao očitovanje Božije svemoći i time ojača vlastito uvjerenje. Bašeskija pokazuje koji je to model odnosa prema snu sasvim ispravan i potpuno učinkovit za putnika na duhovnom putu.

Neki ispričani snovi samo potvrđuju trenutno stanje i različite pravilnosti unutar uzročno-posljedičnih odnosa između učinjenog i onoga što će se nakon toga dogoditi:

– Još jedan san: Jedan čopor konja u pokretu, a li su sa konja oderane kože i svi lahko lijegaju, Ovaj se san obistinio, jer je Spuškim siromasima učinjeno nasilje, a to je grijeh. (254)

Još jedan čovjek je usnio da se mjesec bori s orlom i kako oni jedan drugoga izraniše. Ovaj san se brzo ostvario, jer stiže glas da je Bušatlija ispitao krivicu svog neprijatelja Ibrahim-paše i pogubio ga.

Prema jednoj pouzdanoj vijesti, Bušatlija je pogubio i poznatog Tahir-agu, koji je isto tako grešan. (266)

Jedna žena je usnila skup derviša i janjičara, među kojima se nalazio i jedan bjelobradi dovađžija koji je upita: „Ko je ovaj svijet?“ – na što mu je odgovoreno da je to Šejh Abdul-kadir Gejlanija. Ovaj skup je krenuo na Musalu gdje je učinjena dova. Musala je bila raspukla, neprijatelj se prikučio toj pukotini i u nju propao.

(...)

– Spomenuti san je ostvaren. Neprijatelj je opkolio Dubicu a serhadlije se odovud-odonud sakupe. Iako je neprijateljske vojske bilo mnogo, a muslimanske malo, ipak islamska vojska s Božijom pomoći pobijedi neprijatelja. Poginuo je i jedan general. Dakle, ovaj san je bio stvarni istinit. (266)

– U toku borbe sa Austrijom jedna osoba je usnila san koji se obistinio. U snu je vidjela tri sunca, od kojih srednje sunce spušta svoje zrake na austrijske zemlje, što znači da će Austrija pobijediti, a to se i dogodilo. (285)

– I jedna djevojka je neposredno prije smrti kralja Josipa usnila kako se na istoku iz oblaka pojavila jedna aždaha koja krene prema crvenilu na zapadu sunca i tamo proždere drugu aždahu. Domalo iza toga stiže glas da je anđeo smrti uzeo kraljevu dušu. I ovaj san je upućivao na smrt kralja. Bjelobradi kralj šeta se po groblju. (285)

U svim navedenim snovima prepoznajemo jednu nit – značenje nije poruka koja se odnosi samo na snivača već na ukupnu društvenu zajednicu. Zanimljivo je da se svi snovi odnose na vojne okršaje između muslimana i nemuslimana, što ukazuje na stalnu pažnju i brigu Bošnjaka za ishod bitaka. Vojne trupe osmanskih vojnih pohoda uvijek su sadržavale veliki broj Bošnjaka, gdje je sâmo okupljanje vojske uvijek prihvatano s radošću, o čemu nailazimo na brojna svjedočanstva u samo Bašeskijinom *Ljetopisu*.¹⁰

Uz brojne opise skupljanja vojske, izvještaje s ratišta, scene povratnika, ljetopišćeva okupiranost brigom za ishode vojni oslikana je na velikom broju stranica, pa i na onim mjestima koja se tiču snova i snoviđenja, kao refleksije čovjekovih želja, htijenja i nadanja.

¹⁰ „Sarajlije nisu nikada bile protiv toga da se iz njihova grada diže vojska koliko god treba.“ (253)

U nekolike situacije čak više snova upućuju na jedno razrješenje:

– Sudeći po snovima, a Bog zna, pobjeda je na islamskoj strani.

Evo jednog sna: Na moru u jednoj lađi plove padišah i kralj. Najednom je lađa planula, a s neba se pojavi svjetlo koje lađu izvede iz mora. Međutim, u lađi je ostao samo padišah, dok kralja nema, nije spasen.

Jedan čovjek je opet usnio kako je neki Zulfikar uhvatio ribu mašicama i čim ju je spustio na zemlju, riba se pretvori u čovjeka kojeg zapitaše odakle je i tko je, na što on odgovori da je iz austrijske zemlje i da je došao u osmanlijsku zemlju i treba da ide nekom čovjeku po imenu Sejmiću, a zatim je otišao za stadom.

Evo još jednog sna koji pokazuje na veselje koje nastupa iza teškoće: U begovoj džamiji su zapucale puške. Kad se svijet upitao šta to znači, odgovoreno je da je sutra časnii praznik Bajram. I zaista, sutradan dođe vesela vijest da je uhvaćen general koji je navalio na Beograd. Eto, tako se svi ovi snovi obistiniliše. (285-286)

Posljednjim komentaram „Eto, tako se svi ovi snovi obistiniliše“ Bašeskija uvezuje tri znaka ka jednom značenju. Najprije vlastitom najavom o „pobjedi na islamskoj strani“, te komentaram na početku trećeg sna da i on „pokazuje na veselje koje nastupa iza teškoće“, pa do posljednjeg komentara, ljetopisac nas vodi kroz priču o najavljivanju pobjede. Komentar koji tumači da veselje mora doći nakon teškoće oslanja se na 94. kur'ansku suru *Inširah* u kojoj se dva puta veli kako će zasigurno nakon teškoće čovjeku doći olakšanje. Slijedeći ovaj princip, Bašeskija o svakoj životnoj nedaći govori kao o najavi olakšanja.

Svako od ovih mjesta oslikava bosanskog čovjeka koji na rubu glomaznog carstva učestvuje u odbrani islamskih ideja i očuvanju vlastitog identiteta. Upravo se ovakvim slikama predočava konstantna postratna trauma unutar koje su se odvijali brojni mali ljudski životi sa svim svojim svakodnevnim problemima. Takav kontinuirani strah od neprijatelja proizveo je i poseban odnos prema životu, jer ideja preživljavanja sada biva podignuta na razinu pobjede ideje, a ne na lični uspjeh pojedinca. Takva spremnost za vojnu svojevršno je adrenalinsko punjenje bez kojeg niti pojedinac niti društvena zajednica ne bi opstali u neobičnim okolnostima jednog krajišničkog života na rubu Orijenta.

Jedna duža bilješka donosi tri sna sa jednim predskazanjem, a bez referiranja na njihovo ostvarenje:

Prije ovog događaja usnivena su dva-tri sna, koje oni koji su sanjali ispričale meni siromahu da im te snove protumačim. Prvi san je ovaj: Jednog sibjan-mualima, koji je već davno umro, nose djeca veselo na groblje. Drugi san je: Neki paša došao u Sarajevo, a njegova svita bijahu sve samo crni Arapi. Kad su pašu upitali što će mu Arapi, on odgovori da će se mladež dizati na vojnu. Treći san je ovaj: Umro je sultan, pa je postavljeno pitanje ko će sada biti padišah. Naravno, ako ima prijestolonasljednik, on bi trebalo da postane padišah, ali je na to neko rekao da će padišah biti neko drugi pa bio on musliman ili nemusliman.

Sva tri ova sna su predznaci kuge. Vidjećemo, ako bude života, ja ću nastaviti s pisanjem događaja. (306)

Bašeskija je sasvim uvjeren da sva tri sna najavljuju kugu, čak dotle da u komentaru naznačava da će nastaviti s pisanjem „ako bude života“. Iz bilježaka o umrlima te 1207. godine, ne saznajemo za pojavu epidemije kuge. Zato već prva bilješka za 1208. godinu donosi vijest: „U mjesecu muharemu 1208. godine pojavi se kuga“. Pored petnaestak nekroloških bilježaka stoji oznaka „t“, kojom je ljetopisac označavao umrle od kuge.¹¹

U okviru vjerovanja u snove, u islamskoj kulturi posebno mjesto zauzima *istihara* – namaz „poslije koga se legne da se spava sa željom da san dâ odgovor na ono što se želi da sazna, naime da li je po odnosu osobu dobro što namjerava učiniti ili ne.“ (Škaljić 1973:352) Ovakav vid vjerovanja prisutan je i na pojedinim mjestima u Hangijevu djelu,¹² u nizu usmenoknjiževnih pjesničkih i proznih uobličjenja, a i u *Ljetopisu* Mula Mustafe Bašeskije, kao najstarijoj folklorističkoj slici bošnjačkog gradskog života. Ove se bilješke nalaze u dijelu *Razno* u okviru kojega je opisano pedesetak snova, od kojih je manji dio proizvod *istihare*.

Snovi nastali nakon *istihare-namaza* povezani su samim jezičkim uobličjenjem moljenja, jer se u zavisnosti kakva je bila dova odgnetava šta bi mogao značiti san. U Bašeskijinoj *Bilježnici* nailazimo na tri modela *istihare*: ona koju je ljetopisac klanjao zbog svojih potreba, nedoumica ili želja za saznanjem; *istihara* koju je klanjao po nečijoj zamolbi i ona koju je neko klanjao po Bašeskijoj želji. Svaka od njih donosi razlog obavljanja ove molitve, snoviđenje koje je uslijedilo te zaključak u kome se nalazi odgovor na nedoumicu.

¹¹ „(...) kuga je uvijek izražena arapskom imenicom *tâ'un*, a osoba oboljela od kuge participom *mat'ûn*. Uz imena osoba koje su umrle od kuge kao oznaku uzroka smrti Bašeskija je pisao *tâ'undan* (od kuge), a u godinama epidemije pisao je samo arapsko slovo 't.'“ (Filan 2014: 255)

¹² Antun Hangi (1907) *Život i običaji Muslimana Bosne i Hercegovine*, Sarajevo.

Grupa bilježaka u kojima ljetopisac donosi istihara-snove proisteklih iz ličnih potreba, oslikava Bašeskijine životne nedoumice, želje i stremljenja. Sam način tumačenja snova oblikuje zaseban sistem znakova koji upotpunjuje razumijevanje nematerijalne kulture Bošnjaka:

– Prošle godine, kada se nagađalo ko li će pobijediti Moskov ili Osmanlija, klanjao sam istihare i u snu vidio jednog kafira u zelenoj feredži, a na glavi mu ispod mudževeze bijaše golem turban. Ovaj sjedaše u jednom mihrabu leđima okrenut prema kibli. Ja upitah nekog što li je ovaj došao, a on mi odgovori da će sa brda doći još jedan kafir da pregovara. I zaista je te godine Moskov pobijedio. (407)

– Za jedno moje muško dijete, koje je ubrzo trebalo da se rodi, usnio sam nakon klanjanja istihare kako ljudi Baba Alija obilazi oko moga dućana, a drugi put usnih hegbeta i rodi mi se muško dijete. (409)

– U hiljadu stotinu i osamdeset i osmoj godini, kada se nagađalo da li će popisani dalkiliči otići na vojnu, klanjao sam istihare dva puta i oba puta usnio čovjeka po imenu Hasan (dobro), a otići na vojnu i boriti se u istini je dobro a ne zlo, pa je tako protumačen san. (411)

– Isto tako hiljadu stotinu i osamdeset pete godine, kada je Muhsinović sa bosanskim askerom vodio borbu s neprijateljem, klanjao sam istihare i u snu sam vidio velike crne oblake kako se kreću i rastu, a iz kojih munje sijevaju. Gledajući ovo zaklanjao sam se i mislio nije li ovo propast. Kada sam se probudio san mi je bio jasan kao sunce i upućivao je da je osmanlijska vojska raspršena, a da je neprijatelj navalio kao crni oblaci. Namalo poslije toga dođe vijest o tome. (412)

– U hiljadu stotinu i osamdeset i šeste godine, kada se nagađalo koja li će vojska pobijediti, klanjao sam istihare i u snu vidio čovjeka kome je ime Salih (znači dobar). Kada sam i po drugi put za istu stvar klanjao istihare, opte sam usnio Saliha. Nekoliko dana poslije toga došla je vijest da je uspostavljen mir (sulh) i da neće biti rata. (412)

– U svrhu da se odlučim da i dalje ostanem u malom dućanu pod sahat-kulom, a kojeg sam iznajmio uz mjesečnu kiriju od dvadeset para, klanjao sam istihare i na snu ugledah kako se prema meni kotrlja jedna velika gruda snijega i na jednom brijegu se napravi čitavo brdo snijega. I ovo bijaše istiniti san, jer otada sam počeo dnevno zarađivati i po dvadeset para, dok sam dotle zarađivao svega tri do četiri pare, naravno, sve od pisanja. (412)

– U osamdeset i četvrtoj godini na pitanje: „Da li će Osmanlije nadvladati Moskova?“ klanjao sam istihare i usnio kako u ruci držim Mushaf i tražim poglavlje „Feth“, ali ga nikako ne mogu da nađem. U Mushafu sam umjesto toga među listovima nalazio mnogo izdjeljanih komadića drveta koje ja povadih. Ovaj san upućuje na to da Osmanlija neće pobijediti, a sitni komadići drveta bi se odnosili na postupak vezira Muhsinovića, koji zavede red pobivši izvjestan broj odmetnika. (414)

Među navedenim primjerima samo se dva odnose na privatni ljetopišćev život, rođenje djeteta i ostanak u malom dućanu, dok ostale bilješke kazuju o njegovim brigama i strahovima vezanim za dešavanja na svjetskoj vojno-političkoj sceni. Istihara-snovi još snažnije ukazuju na brige bosanskog čovjeka. Sav svoj potencijal usmjerava ka odgonetanju dešavanja kojima je okružen. Pojačavajući vlastito vjerovanje, tradicijski čovjek osnažuje blizinu s Bogom i vježba biti zadovoljnim, a u svakoj se životnoj nedaći oslanja na Njegovu odluku i u svakoj nedoumici traži razjašnjenje samo od Njega. Ovakvi su obrasci duboko ukorijenjeni u tadašnji način razumijevanja života i samim tim neodvojivi od ukupne slike kulturnog razvoja.

Jedan od najboljih pokazatelja da je ovaj fenomen na razini tradicijskog obrasca, a ne slika iz života pojedinca, jesu one bilješke u kojima neko drugi traži od Bašeskije da klanja istiharu. Takve bilješke ukazuju na kolektivne kulturne obrasce i svojim temama predočavaju kolektivnu znatiželju, htijenja, brige i nedoumice:

– U Bašeskije Nale Sulejmana bijaše jedno dijete na putu da se rodi. U želji da sazna da li će se roditi muško ili žensko, zatražio je od mene da mu klanjam istihare. Na snu sam vidio muško dijete i upravo se rodi muško dijete. (408)

– Na podsticaj abadžije Mula Hasana klanjao sam istihare zanimajući se da li je Fojničanin Mehmed-efendija dobio muftijski položaj ili nije dobio, a koji već duže vremena boravi u Istanbulu, usnio sam dvoje djece ... (nečitko). (409)

Ovaj san¹³ je upućivao na to da muftiluka još nije dobio, a uistinu je tako i bilo, jer tada kada sam ovo sanjao nije još bio dobio taj položaj.

Do nekoliko vremena poslije toga opet sam klanjao istihare da bih saznao da li je spomenuti dobio muftiluk i usnih kako je Šejh hadži-Sinanove tekije hadži Mehmed-efendija došao u Begovu džamiju i sa svojim muridima u halki zikir čini. Ovaj san je upućivao na to da je muftiluk dobijen... (414)

– Kada je Mula Hasanu trebalo da se rodi dijete, klanjao sam istiharu i u snu vidio kako jednog kafira nose na tabutu a na koji je stavljen lijepo zamotan čatal-turban. San je protumačen tako da će se, s obzirom da dijete ne nosi saruka, roditi žensko dijete. (413)

Dvije se bilješke odnose na lične zahtjeve, dok je jedna usmjerena na općedruštvene potrebe, odnosno interesovanja. Iz svih prepoznajemo

¹³ Budući da se nalazi ispod zabilješke o istihari „Da li će Osmanlija nadvladati Moskova“, dio koji slijedi, iako se formalno nadovezuje na prethodni, zapravo je nastavak zabilješke o Fojničaninu Mehmed-efendiji i njegovom dobijanju muftiluka. Budući da u ovom izdanju nema sličnih propusta, možemo zaključiti da se radi o Bašeskijinom naknadnom dopisu, što je također rijetkost.

ustaljenu tradicijsku praksu traženja istihare-namaza od drugoga, što ukazuje na stabilno prisustvo specifičnih međuljudskih odnosa u kojima do izražaja dolazi poštovanje tuđe bogobožnosti. U sličnom smjeru kreće se i bilješka u kojoj je sam Bašeskija molio abadžiju Mula Ibrahima da za njega klanja istiharu:

– Kada je moja žena bila noseća sa sinom Mustafom, istihare mi je klanjao abadžija Mula Ibrahim i u snu je vidio kako se jedno dijete igra sa muteselimovim sinom Mustafom. Poslije toga mi se rodio sin kome sam dao ime Mustafa, sin Mustafin, sina Ahmedova, sina hadži-Kadrijina. (411)

Svaka od bilježaka o snovima zasebna je ne samo folkloristička već i umjetnička cjelina. Majstor-pripovjedač ih zgusnutim rečeničnim konstrukcijama oblikuje stvarajući žive slike u kojima se neprestano prepliću san i java. To je naročito prisutno u slučaju istihare, jer je java ponukala čovjeka da sazna koji i kakav mu je naredni korak ispravniji ili koja će vojska nadjačati koju, a odgovor iz sna čovjek će tražiti ponovno u javi, pokušavajući da se što smislenije postavi prema događajima u koje tek ulazi.

Na samom početku rukopisa, list 5a, nalazi se sljedeća bilješka:

DOVA:

Nek je zima zimom, a ljeto ljetom.

Neka je prijatelja mnogo, a dušmana malo. (445)

Iako napisano na osmanskome jeziku, navedeno moljenje zasigurno je plod izraza domaćeg čovjeka. Konstrukcije koje podsjećaju na gnomski usmenoknjiževni izraz, odaju utkanu narodnu podtekstualnu tvorevinu utemeljenu na narodnom iskustvu, a ne na nekoj određenoj religijskoj praksi, od kojih pritom i ne odudara. Unutar sebe sažima iskustvenost, a ne teorijska načela ili citirane principe, koji često ostaju na razini ispisanog znakovlja. Dva niza dove od presudne su važnosti za čovjekov život. Prvi dio predstavlja širi, a drugi uži kontekst čovjekovog života; prvi govori o vanjskom, a drugi o emotivnom; prvi govori o stanju, a drugi o osjećanju itd.

Pored ove, Bašeskija donosi i nekoliko bilježaka o dvije vrste dova: o dovama za kišu i o dovama za prestanak kiše, pri čemu je znatno veći broj prvih bilježaka:

– Zbog pomanjkanja kiše nastupila je suša, pa se sa mektepskom djecom nekoliko puta izlazilo na dovu za kišu. (123)

– Kiša nije padala tri-četiri mjeseca do proljeća, pa su u Sarajevu po džamijama održavane dove za kišu s mektepskom djecom. (176)

– Zavladao je velika suša, a najžešće je u Sarajevu, i unaokolo sedam do osam sati hoda nije nikako padala kiša. Mnogo se molilo za kišu, ali kiše nije bilo. (...) (210)

– Sve do Jurjeva nije bilo kiše, pa je svijet išao na dovu. Četvrti dan po svršetku nisana¹⁴ pala je kiša, čemu se svijet obradovao. (319)

– Telal je tri puta pozivao na dovu, jer već duže vremena još od augusta nije bilo kiše, a ni u augustu nije nikako padala. Usljed toga je nestalo zelenila po brdima i dolinama, a zemlja je bila suha za visinu čovječjega stasa. I voće, koje bijaše dobro rodilo, osušilo se. Usjevi nisu nikli osim rane pšenice. Vode i izvori također presušili. Osamdesetogodišnjaci pričaju da ovakvu sušu nisu zapamtili u svom životu. (334)

Od pet navedenih bilješki u dvjema se spominje održavanje dove za kišu s mektepskom djecom. U njima se ogleda uvjerenje da će dova biti kabulnija (prihvaćenija) ukoliko bude učena s nekim ko je od grijeha čist, u čemu se naravno niko ne poredi s djecom. Brojna se dovišta pojavljuju u kulturi Bošnjaka: Karići, Dobre vode, Djevojačka pećina, Ajvatovica... Svako od njih ukazuje na stalnu čovjekovu potrebu da se na nekom posebnom mjestu u nekom posebnom vremenu obraća Bogu. Takvi su i brojni drugi bosanski lokaliteti na kojima se nalaze brojna turbeta Dobrih, pritom Bašeskija ne navodi neko posebno mjesto na kome bi se ovakvo moljenje obavljalo, već samo kaže „da izađu“.

Na isti je način i razumijevanje dove za kišu kao posebne vrste moljenja kojima čovjek u situaciji velike suše traži od Gospodara nebesa i zemlje da spusti kišu. U islamskoj je praksi poznat veći broj dova namijenjenih upravo ovakvim neprilikama. Bašeskijine folklorističke zabilješke govore o narodnim vjerovanjima u stanovništvu, što ni u kom slučaju ne znači da sam ljetopisac dijeli njihov način razmišljanja.¹⁵

¹⁴ nisan ar., april. (Mujezinović 1987: 466).

¹⁵ „– Sedmi dan proljeća je telal Pračo oglasio po čaršiji da niko ne kupuje na čaršiji žita više od pola šinika, zatim da se ne prodaju devreci, buza, simit i čahije; ašćije da ne uzimaju hljeba nego neka svak sa sobom ponese hljeba, zatim da pekari naizred kuhaju i da se svako jutro ide s mektepskom djecom na dovu za kišu. Ali svemu ima uzrok, to jest Allah ne mijenja svoje odredbe, a visoki duhovni svijet je povezan sa zemaljskim. Da bi kiša pala tomu ima jedan drugi uzrok koji je poznat astronomima, za kišu je samo znak pokornosti i

U ovim se bilješkama prepoznaje široko rasprostranjeni način razumijevanja vjere i vjerovanja, kojima su uređeni i načini ponašanja, jer je svaki od čovjekovih gestova ili radnji slika njegovog načina razumijevanja svijeta koji ga okružuje. Budući da Bašeskija ispisuje *Bilježnicu*, njegove folklorističke zabilješke nisu lišene ličnih komentara, čega se profesionalni folklorist naravno suzdržava. Stoga se on na više mjesta distancira od načina vjerovanja koje ne podržava ili kojima nije sklon,¹⁶ čime ne narušava objektivnost zabilješke.

Na sličan se način pojavljuju i bilješke o učenju *dova za prestanak kiše*:

– U mjesecu augustu palo je mnogo kiše, pa je telal oglasio da se izađe s mektepskom djecom na dovu za prestanak kiše. (123)

– U ovoj godini je sve do Aliđuna padala kiša, kao i ono 1175 (1761/62)¹⁷ godine pred pojavu kuge. Telal je dva puta pozivao svijet na dovu za prestanak kiše. (306)

Prva se bilješka pojavljuje iste 1773. godine kao i prva bilješka o dovi za kišu, koja dolazi nakon vijesti od 18. rebiul-evela (9. VI 1773), čime saznajemo da je od dove za kišu do dove za prestanak kiše prošlo dva i po do tri mjeseca. Ovakve bilješke pokazuju stalnu narodnu potrebu za različitim oblicima zajedničkih moljenja, kojima neka društvena zajednica traži neku kolektivnu korist.

služenju Bogu, dok to nije najpreči uzrok za padanje kiše, jer kada bi se svaka molitva uslišila, svijet bi propao, a nama nisu otkrivene tajne. Međutim, kada se približi vrijeme kiši i neko tada učini dovu, svijet ga nazove dobrim, čovjek čija se molba uslišava. Tako je bilo i ovog puta: molilo se za kišu idući od jedne do druge džamije i konačno zaključiše da će još tri dana ići na dovu kako je to preporučio Imami Azam.

Međutim, ja griješni siromah bijah čuo prije mjesec dana od jednog astronoma da će upravo kroz mjesec dana nastati spajanje zvijezda i da će se »vrata otvoriti«, to jest da će nastupiti kišno vrijeme, što se i dogodi. Tako nezalice počеше izvoditi razne zaključke, a da zaključuju i misle kako hoće tome nema nikakve smetnje, jer biva ono što Alah hoće, znali mi to ili ne. Ovo se dogodilo 3. majisa 1193. godine.

– Ponovno je zavladała suša, pa je opet pozivano na dovu za kišu. Drugi dan poslije toga pade velika kiša kakva nije pala osam mjeseci. I u vrijeme pomračenja mjeseca pade lijepa kiša. Ovo se dogodilo tri-četiri sedmice po Jurjevu. Ukratko, svijet se nakon suše obradovao kiši koja pade 15. džumadel-evela 1193 (31. V 1779) godine, kada je sunce bilo u zvijezdu Dževza 16. dan. (176)

¹⁶ U ovome zapravo možemo prepoznati da se Bašeskijin način razumijevanja svijeta temelji na tarikatskim učenjima da *derviši ne moljakaju*, već robuju.

¹⁷ „Na planini Trebeviću sve do Jurjeva vidio se snijeg, a gotovo sve do *Aliđuna* padala je kiša.“ (52)

Pored samog folklorističkog značaja, ovakva se Bašeskijina svjedočenja mogu propitivati iz određenih religioloških, etnoloških, antropoloških, kulturoloških, socioloških, psiholoških ili pedagoških naučnih oblasti. Svaki bi od tih pristupa mogao ponuditi neka nova saznanja o životu Sarajeva u drugoj polovini 18. vijeka. Pritom, najskriveniji u svim ovim slikama ipak ostaje portret samog ljetopisca. Njegovi strahovi i nade u pojedinačnim vlastitim kroki-potezima autoportretiranja ostaju trajna nepoznanica za svakog budućeg čitaoca ovog nepreglednog majdana neiscrpne kulturološko-historijske građe.

Literatura

1. Bašeskija, Mula-Mustafa Ševki (1987) *Ljetopis*, Veselin Masleša, Sarajevo.
2. Filan, Kerima (2014) *Sarajevo u Bašeskijino doba*, Connectum, Sarajevo.
3. Mujezinović, Mehmed (1987) *Uvod*, u: Bašeskija, Mula-Mustafa Ševki, *Ljetopis (1746-1804)*, Veselin Masleša, Sarajevo, str. 5–24.
4. Mujezinović, Mehmed (1987) *Rječnik turcizama i manje poznatih riječi*, u: Bašeskija, Mula-Mustafa Ševki, *Ljetopis (1746-1804)*, Veselin Masleša, Sarajevo str. 459–469.
5. Škaljić, Abdulah (1973) *Turcizmi u srpskohrvatskom / hrvatskosrpskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo.